

Skjøndt jeg som Læg ei prøvet har
 Paa Sangens Flugt min Geist at friste,
 Men langs med Jorden ville liste,
 Hvor Ærlighed mit Valgsprog var,
 Saa lød dog Hjertet fra min Pen
 For hele Verden at udsige:
 Jeg neppe faar hans Lige,
 Og neppe findes den igjen.

Tak da for hvert et Øieblik,
 Du delte med mig her paa Jorden!
 Nyd nu i høie Aandens Orden
 En Salighed, som ei forgik!
 I Fald fra Ævighedens Borg,
 Du stundom skuer ned til Støvet,
 Da seer Du her en høitbedrøvet
 Client i en alvorlig Sorg.

Købmand, Krigsraad Peder Landrup (1751-1813) er den Landmand, der gjorde sig herostratisk berømt ved at bortkøre 4—5000 Læs Jord af Vardehus' formodentlig ældste Voldsted med Resterne af en Bygning af Eg og Bøg. »Nu kan der længe siden køres med Heste og Vogn til og fra Bjerget, og isteden at jeg forhen avlede 1, kan jeg nu avle 3 til 4 Læs Hø,« skriver han stolt!

Har han end ødelagt et af Egnens og hele Landets store og ejendommeligste Fortidsminder, har han utvivlsomt været en dygtig Landmand — saaledes Foregangsmand ved Varde Bys Udskiftning af Fællesskabet. Som saadan er det, han har beundret »den store« Teilmann. Hans Digt kan derfor staa som et Udtryk for Datidens landbrugs-kyndiges Syn paa Storgodset Nørholms Skaber, Vestjyllands største Landbrugsgeni, Andreas Charles Teilmann.

H. K. Kristensen.

Byggeperioder og bygherrer på Riber Kærgård (Foredrag, holdt på Kærgård ved sommer- udflugten).

Som vi nu ser Kærgård efter den store restaure-
 ring 1940—44 under arkitekt P. J. Petersens ledelse
 og Nationalmuseets overtilsyn, fremtræder den
 med sin trefløjede aksefaste deling som en karak-
 teristisk barokbygning, idet arkitekten har søgt at
 give den den skikkelse, den fik efter en større

ombygning og udvidelse, som generalløjtnant, geheimeråd Frederik von Gersdorff gennemførte 1687—95.

Men den bygning v. Gersdorff udvidede og forandrede, var ikke den ældste med navnet Kærgård. Nej, denne lå ude i kæret ca. 300 m syd for den nuværende gård, hvor svage rester af et cirkelrundt, middelalderligt voldsted, omgivet af en nu opfyldt grav minder om dens beliggenhed. Den er antagelig anlagt derude i »uføret« i 1300-tallets urolige tid. Dens første kendte ejer var Henrik Eskesen af slægten Lange med tre roser i våbnet. Han nævnes til Kærgård 1440. Sidst i 1440-tallet synes gården ikke at have været beboet af ejerne, der 1478 var Eske Henriksen, som skrev sig til Hul-kær i Brørup, hvor han vel har boet, og senere — indtil 1502 kanniken Thomas Lange, der hørte til i Ribe. Men 1502 overtages Kærgård af *Hans Nielsen Lange* fra Lydumgård, der nok til stadighed beboer gården. Det må være ham, der flytter borgegården fra kæret til dens nuværende plads.

Antagelig har han flyttet den op til ladegården, som vel allerede fra den første tid lå, hvor den senere havde sin plads. Den udgravning, der i sin tid blev foretaget ude ved voldstedet, kan vist ikke siges at have leveret noget sikkert bevis for, at der har stået en ladegård derude. Det var derimod ret almindeligt i middelalderen, at ladegården anbragtes et stykke fra borgbanken. Senere da ufredstidene var forbi, rykkede ladegården borggården hen til sig. Sådan gik det ved Varehus' ladegård og ligeledes ved Karlsgård. Når man kan fastslå Hans Nielsen Lange som bygherren, der flytter Kærgård, skyldes det, at kælderen fra hans hovedbygning er bevaret. Den er nemlig stadig kælder under den

sydlige del af hovedfløjen, og med sine tovsnoninger på tøndehvælvenes svære piller og buer viser de sig som gotiske bygningsdele, der senest må være opført 1520. Slige tovsnoninger dateres til tiden ca. 1450—1520. Og da Kærgård i den periode som før sagt synes at blive permanent beboet med Hans Nielsen Lange, må man altså slutte, at det ældste Kærgård her på stedet må være opført mellem 1502 og 1520, antagelig straks efter 1502. Lange har ikke villet bo nede i det trange, forfaldne bindingsværkshus på det snævre voldsted i kæret. Her har han så bygget sig et ikke just stort, men stærkt og stolt gotisk stenhus.

Ja, det kan se ud, som det også har været stort nok til hans søn og efterfølger på gården, den myndige ridder, rigsråd og lensmand Niels Lange, ham med det kongelige monument, vi så i Hunderup kirke. Man kan i alt fald ikke påvise bygningsdele på Kærgård, som man med sikkerhed kan sige om, at de er opført af Niels Lange.

Byggede Niels Lange ikke, så kan det nok være, der blev byggeri, endog et sjældent og kostbart, da brodersønnen *Hans Gundesen Lange* til Bregning efter Niels Langes død 1565 overtog Kærgård og havde den til 1609, da han blev syg under snaps-tinget i Viborg og døde i Lysgård på hjemrejsen. Han var født på Svendstrup og søn af Gunde Lange til Bregning og havde fået en verdensmands omhyggelige opdragelse og uddannelse. Dronning Dorothea holdt ham i skole sammen med sine egne børn, og derefter studerede han i København, Wittenberg, Strasbourg og Paris. Han vendte tilbage, beriget med kundskaber og skønhedsindtryk, og det kom Vestjylland tilgode. Først blev han dog ansat i kancelliet og deltog i den nordiske syvårs-

krig. 1575 ægtede han Johanne Skram, en datter af »Danmarks vovehals«, rigsadmiralen Peder Skram, der forøvrigt byggede nyt hus på sit østjydske Urup. 1585—99 var Lange lensmand på Lundenæs. dette sammen med driften af hans godser har vel

Bregninggård, opført af Hans Lange o. 1580.
Bemærk den brede gesims, pilastrene og blindgalleriet.

givet ham midler til at gennemføre sine byggeforetagender. Som godsejer må han særlig have lagt vægt på studefedning og kvægopdræt i det hele taget. Et par gange får han lov til at udskibe sine staldstude fra Varde, »kongens told dog uforkrænket;« den ene gang 100 og den anden gang 60 af sine egne. I det hele taget må han have været kendt for sine gode dyr. Da kongen vil have sin besætning på Skanderborg ladegård forbedret, hører Lange til de herremænd, der hver anmodes om at levere kongen køer til avlsdyr. En ikke ubetydelig indtægt har han haft som tiendefæster, han fæstede således kongetienden af alle sogne i sit len med undtagelse af de få, hvor der var livsfæste. Hundrup og Vilslev tiender havde han ligeledes, men

fik her forpagtningsafgiften nedsat, da han fandt den for høj. Gentagende er han med i kongens rejsefølge, ligesom han ledsagede prinsesse Elisabeth til Brunsvig, og ved hendes bryllup var hans frue blandt de adelige damer, som »met tapetseri, flamske sengeklæder, omhæng til senge og anden tilbehør« skulle istandsætte kamre og gemakker på Koldinghus, så herrerne kunne få bekvemme og fyrstelige værelser, tillige skulle de »drage« brudesalen. Rige midler har Lange og fruen bragt hinanden. Men det pragtfulde og omfattende byggeri har været kostbart, så der blev brug for skillingerne, i hvert fald kommer han til at stå i restance med regnskabet af sit len, hvad forøvrigt var tilfældet med mange lensmænd; 1591 truer kongen ham og seks flere med rettergang, hvis de ikke fremsendte regnskaberne og klarerte, hvad de blev skyldige. Hans Lange har dog kunnet ordne det og har betalt. Med Johanne Skram havde han ti børn.

1581 ombygger han sin sognekirke i Bregning og anbragte i den flere terrakottaplader, bl. a. med nævnte årstal og hans og frues våbener. Omtrent ved samme tid byggede han den anselige og ejendommelige østfløj i hovedbygningen på Bregninggård. Det, der gør den så interessant i dansk renaissancebygningskunst, er den ellers så sjældne, men her så rige anvendelse af terrakottaplader, der bærer fine ornamenter. Pladerne har han vist fået fremstillet på Statius van Dürens værksted i Lybek. Nederste etages facade, stueetagens, er uden udsmykning, Salsfacadens er derimod meget rigt udstyret. Under taget findes en bred gesims med meget stærk udladning. Under dens øverste særlig stærkt fremspringende formsten findes en række store teglstensblokke med mæanderbølger. Herun

der kommer en æggestav og i terrakotta en række palmetter, hvorunder gesimsen afsluttes med endnu en fin bort.

Yderligere findes et blindgalleri under salsetagens vinduer. Det er dannet af terrakottaplader med skønne renæssancemønstre med bygherrens og hans frues våbener, og pladerne er anbragt således, at man vekselvis ser våbenet med Langernes tre roser og våbenet med Skram'ernes halve enhjørning. Facaden er inddelt i vinduesfag af slanke korintiske pilastre, hvis kapitæler har enhjørninger og roser, og hvis fodstykker har løvemasker. Under hvert fodstykke findes en kragsten, mindende om et bjælkehoved og smykket med akantusblade.

Hans bygningsværk vakte berettiget opsigt. Sognepræsten hr. Jens Handbjerg priser på latin ca. 25 år efter Langes død, at Bregninggård »var så prægtig, at arkitektens tegninger og håndværkerens hænder synes at have kappedes med hinanden. Han [Lange] begyndte straks at pryde gården med nye forskansninger. Først anlagde han en meget stærk vold og afledede vandet fra kilden, der ikke lå langt derfra, til beundringsværdig nytte for bønderne. Dernæst fordelte han vandet, der fra kilden var ledet hen i en dobbelt kanal, således at det kunne gøre nytte på forskellig måde. Engene blev vandede, haven og gården beskyttet derved, og ved de herlige grave, der var fyldte med rindende vand, blev adgangen hindret dem, der hemmeligt ville trænge ind, og endelig blev møllehjulet sat i gang ved hans forsorg. Denne gård forfrisker i den grad alle ved sine yndige, grønne planter, ved sine blomster, ved træernes behagelige skygge og ved kildevældets sagte henrislen, at hele sognet bliver anbefalet formedelst dens yndighed. Se blot,

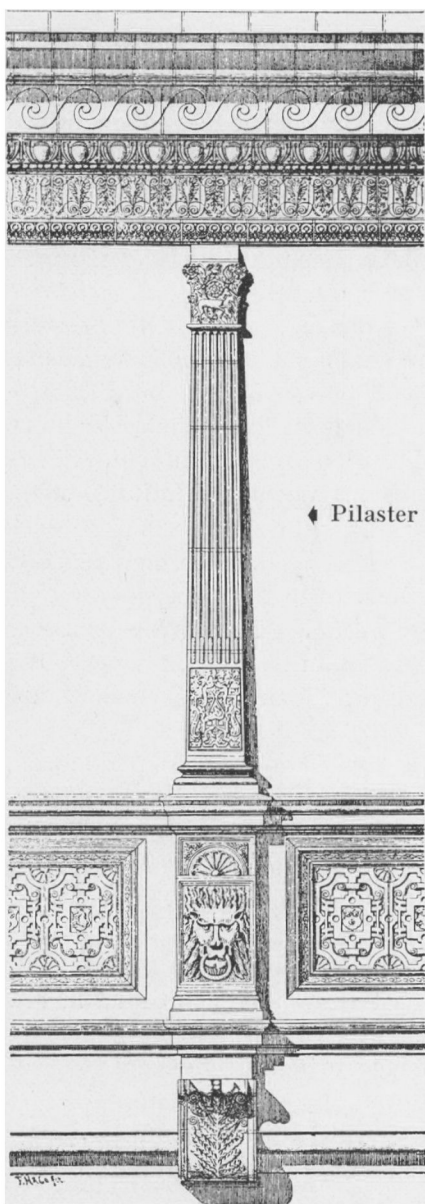
hvorledes han med stor bekostning og sjældent kløgt har formet dette værk.«

Nu kan vi sige, at der er også god grund til at prise ham som bygherre af Kærgård.

Den gotiske kælder på Kærgård er indvendig målt kun 10½ m lang, og den første hovedbygning på stedet, Hans Nielsen Langes, har vel næppe været større, bortset fra eventuelle småhuse. Men nu forlænger Hans Gundesen Lange hovedlængen og kældrene mod nord og 2 m mod syd, så den blev næsten dobbelt så lang. Han må tillige have bygget sydfløjen indtil det vestligste kælderrum med »kærlighedsbrønden«. Man slutter det deraf, at også her står kældrene endnu, og de har renæssancekonstruktioner.

At det er Hans Lange og ikke forgængereren, rigsråd Niels Lange, der er bygherren, må man have lov at slutte deraf, at der på Kærgård findes levninger af terrakotta og andet bygningsværk, der er ganske overensstemmende med det foran omtalte på Bregninggård.

Hans Lange må have omdannet den oprindelige huskerne, den gotiske østfløj, så den er gået ind i renæssancebygningen, han rejste, og østfløjen har antagelig stadig været hovedfløjen. Netop hans forkærlighed for terrakotta gør det muligt at vise, at facaden har haft samme opbygning og udsmykning som hans bygværk på Bregninggård. Nu findes der ganske vist ikke noget blindgalleri eller nogle pilastre længere, lige så lidt som den brede gesims med den rige profilering. Da v. Gersdorff ombyggede gården, nedbrød han skånselsløst terrakottaen og brugte den bl. a. til syld under skorstene m. m. Der stødte arkitekt Petersen på plader og brudstykker ved restaureringen. Også gesimsen

◆ Mæanderbølge

Æggestav

◆ Palmet-række

◆ Pilaster

◆ H. Langes og
Johanne Skrams
våbener.

◆ Løvemasker
under
pilasteren.

Kragsten

Udsmykning på Bregninggårds salsfacade. (Efter Mejborg)
Pilene viser de dele af udsmykningen, som endnu
er bevaret på sekundært sted på Kærgård.

fjernede v. Gersdorff, idet han nedbrød den for at gøre huset en etage højere.

I væggene i gangen fra hoveddøren anbragtes to af de fundne plader med Langes og frues våben samt en med løvemaske. Endnu en plade med de tre roser ses i en tavle med prøver af gammelt tegl og terrakotta, som blev fundet under restaureringen, og som Petersen indrettede bag alkymistovnen. Desuden har der i mange år været en plade med Langes våben på Ribe museum. Mod gårdsiden ser man indmuret en del teglstensblokke med mæanderbølger, og flere findes i haven. De har været så solide og robuste, at de i modsætning til de mere skøre terrakottaplader bedre har kunnet tåle nedbrydningen og den øvrige hårde medfart. De er 41 cm lange, 19 cm høje og 23 cm dybe ind i muren, og hver bærer to bølger.

Betragter vi nu vedstående tegning af udsmykningen på Bregninggård, vil vi straks genkende flere ting fra Kærgård. I gesimsen ser vi mæanderbølgen, ligeledes med to bølger i hver blok. Af den derunder værende æggefrise har jeg intet set på Kærgård. Derimod har vi rækken af palmetter, en prøve ses i tavlen ved alkymistovnen. Pilasteren har også været på Kærgård; v. Gersdorff har taget nogle af dem til at lave en barok sandstensportal af, ornamenterne fandt Petersen på sandstenens bagside. Fra pilastrenes fodstykke har vi løvemasken med ringen i munden og de små øren, ganske som på Bregninggård. Fra selve blindingsgalleriet findes de samme to plader med våbenerne.

Salsetagerne i hovedbygningerne på Hans Langes to herregårde har da haft ganske samme udsmykning. Stueetagen, det vil her sige kælderetagen, har heller ikke her båret sådanne prydelser på sin

mur. De to herregårde hører nemlig til en hustype, som ellers først træffes længere mod syd, og hvis nederste etage har den bare mur, og hvis salsetage har rigt udskåret bindingsværk. Men Lange og hans arkitekt har erstattet bindingsværket med formsten og terrakotta. Hvem arkitekten har været, kan jeg ikke sige, blot dette, at han har været meget fortrolig med italiensk renæssance, for det er den, der præger udsmykningen, mere end man ellers plejer at se det på danske herregårde.

Bregninggård og Kærgård må være bygget omtrent samtidige, antagelig i 1580'erne, i alt fald før 1600. — Det er helt underligt, at begge Langes gårde i dag er blevet skoler for dansk ungdom. Mon ikke det ville have glædet Lange at vide det. Han holdt i alt fald selv fast ved, hvad han havde lært i sin ungdom. Da han på dødslejet blev spurgt af en provst, som var kommet tilstede, om han ikke skulle meddele ham sakramentet, svarede Lange, at han helst ville vente til næste morgen, og han tilføjede: »Qui mane vigilaverit ad Dominu, inveniet eum. (Hvo, der årle våger efter Herren, han skal finde ham)«. Og han fremsagde adskillige andre trøstesprog på latin.

Som nævnt er sydfløjens vestligste kælderrum med »kærlighedsbrønden« yngre. Det er samtidig med det nordligste kælderrum i østfløjen og synes at være fra overgangen mellem renæssance og barok. Denne overgang tager sin begyndelse med enevælden. På den tid ejede oversekretær Erik Krag Kærgård. Han ombyggede Bramminge Hovedgård, der havde ligget øde siden Torstenssons-krigen. Det er dog ikke ham, men hans svigersøn generalløjtnant *Fr. v. Gersdorff*, der må have bygget kælderne godt en snes år senere. Præsten Knud

Lang skriver nemlig, at Kærgårds bygninger da var forfaldne. Det havde de ikke været, hvis Krag havde bygget dem få år i forvejen. 1687—95 ombygger, udvider og moderniserer Gersdorff da gården, gør hovedfløjen en etage højere og brugte en kommando soldater som arbejdsfolk og håndlangere. Herved kom gården til at fremtræde som en tilsyneladende ren barokbygning, hvis hovedfløj ifølge overleveringen fik kobbertag.

Som den sørgeligste periode i Kærgårds bygningshistorie må nævnes tiden 1828—37, da prokurator *Søren Sørensen* var ejer. Han nedbrød øverste etage af hovedfløjen og indrettede stald og lade i nordfløjen, forhuggede skoven, men tjente dog næppe guld derved.*)

Nu er gården ved restaureringen atter bragt tilbage i den stil, Gersdorff ombyggede den i, og i den nuværende spisesal har arkitekt Petersen gen-skabt et rum med bjælker af gårdens gamle tømmer, der viser os, hvordan en typisk herregårds sal var i godsernes storhedstid, end ikke latrinekanalen mangler!

Enhver gammel bygning har det som et gammelt ansigt. Vi ser dets rynker, ar og furer, som et langt livsløbs oplevelser har indgraveret. Selv nu, da Kærgård har fået et »make-up«, der har udglattet ar og furer, lader den os ane noget om skæbnen og livet bag rynkerne. Det gør synet af den skønne bygning endnu mere indtagende.

H. K. Kristensen.

*) Se iøvrigt P. J. Petersen: »Ribe Kjærgaard« i *Fra Ribe Amt 1945*, J. M. Lauridsen, Sal. Frifelt og T. Kragelund: »Kjærgaard«, R. Mejborg: »Gamle danske Hjem«. Trap: *Danmark VIII*. N. L. Arctander: *Ligprædiken over Hans Lange*. Kancelliets Brevbøger. D. Sml. 2. rk. IV.